

„daz dûchte in sîn ein stunde gar”
– A kizökkent idő a *Mönch Felix* című költeményben

Bevezetés

Ha a magyar nyelvű lelkiségi irodalmat minőségi középkori anyaggal gazdagíthatjuk, a frissen megszületett fordítás helyet követelhet a kéziratokról szóló konferenciakötetben. Az elragadtatott szerzetes¹ története ugyanis egykoron közismert irodalmi kísérlet volt arra, hogy az ember által megragadhatatlannak tapasztalt esemény valamilyen emberi módon mégiscsak megörökíttessék. Az ájtatos szerzetessel pontosan ez történik: amikor egy nap a monostorából sétára indul, hogy szokásos lelkiolvasmányát elvégezze, oly mértékben a szentírási szöveg hatása alá kerül, hogy máris a mennyországban érzi magát. Ekkor Isten madarat küld hozzá, amely az elragadtatást gyönyörű énekével teljessé teszi. Amikor azonban már tovaszállna, a szerzetes kétségbeesetten próbálja visszatartani, ám sikertelenül, ráadásul éppen megszólal a monostor harangja. A kapunál nem ismerik föl, és mint ismeretlen vándor, nem léphet a monostor területére. Nagy nehezen eléri, hogy az apáttal beszélhessen, aki az idegen szerzetest ugyan Isten küldöttjének véli, ám mivel nem ismeri, a monostor százéves szerzetesét hívja segítségül. Tőle származik végül a megoldás: az ismeretlen vándor nem lehet más, mint a száz esztendővel azelőtt, nyom nélkül eltűnt szerzetes.

A rövid leírásból kitűnhet, hogy a megszokott, monostori környezetet kívül, talán valamiféle erdőben történt esemény hathatott Félix barátra úgy, hogy a fölismerhetetlenségig megváltozott. A változás efféle mértéke az identitás kérdését veti föl: Félix barát mitől Félix barát? Hogyan lehetséges, hogy saját identitása vitathatatlan, ám a környezete számára a tagadásig menően kérdéses? Miért nem jut érvényre belső bizonyossága a külvilág számára?

¹ Erich MAI (1912), *Das mittelhochdeutsche Gedicht vom Mönch Felix*, Berlin, Mayer & Müller (a továbbiakban: Felix, sorszám). Az itt megjelenő tanulmány eredeti változata: Imre Gábor MAJOROSSY (2021), „Dô sante got von himelrích / dar ein kleine vogelín”; *Kommunikationsstrategie und Botschaftsvermittlung in ausgewählten mittelalterlichen literarischen Texten*, Berlin, Frank & Timme. 293–323. A tanulmányhoz csatolt magyar műfordítás itt jelenik meg először.

Hiába visel Félix beszélő nevet, az a konfliktus megoldásában nem játszik szerepet: sem ő maga nem hivatkozik rá, sem az értetlenkedő környezet nem értelmezi üzenetként; kizárólag a történet egésze szempontjából nyer jelentést. Jóllehet, a monostor és a külvilág közötti határt akadálytalanul léphette át, a séta közben megtapasztalt rendkívüli esemény minden bizonnyal közrejátszhatott abban, hogy a visszaút, a határátlépés visszafelé lehetetlenné vált, és a mindennapjaiba nem tudott visszatérni. Mindebből csak a tiltást érzékeli, ám a külső szemlélők tanúsága szerint a kinézete a fölismerhetetlenségig, pontosabban a beazonosíthatatlanságig megváltozott. Valamiféle alapvető – egyelőre áthághatatlan és megmagyarázhatatlan – különbség állt be az önértelmezés és a külső azonosítás között, ám hogy pontosan miben áll ez a különbség, illetve hogy miért vált lehetetlenné az ismeretlen barát Félix barátként való azonosítása, csak a szöveg utolsóelőtti, ispotálybeli szakaszából derül ki.

Motívum- és kutatástörténet

Az elragadtatott szerzetes története a középkori ír hagyományig nyúlik vissza, amelyet Maurice de Sully (1110–1196) párizsi püspök alkalmazott egyik beszédében,² és amely változat azután valamennyi későbbi földolgo-

² Charles Alan ROBSON (1952), *Maurice de Sully and the Medieval Vernacular Homily with the Text of Maurice's French Homilies from a Sens Cathedral Chapter Ms.* Oxford, Blackwell, 122–128. (Itt kell köszönetet mondanom Varga Benedeknek, aki a tanulmány eredeti változatának megírásakor a Cambridge University munkatársaként volt szíves Maurice de Sully szövegeit rendelkezésemre bocsátani.) Az elbeszélés a 471(A) motívumcsoportba sorolható: „A monk, thinking about the everlasting life in the monastery gardens, listens to the singing of a bird. He believes it lasts only a short moment but when he returns to the monastery he has grown old and nobody recognizes him because decades (three centuries) have gone by.” Hans-Jörg UTHER (ed.) (2004), *The Types of International Folktales (Animal tales, tales of magic, religious tales, and realistic tales, with an introduction)*, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia. 278. Az elbeszélés ugyanakkor a Marien-Ritter című történettel is (Friedrich Heinrich von der HAGEN (Hrsg.) (1850), *Gesammtabenteuer III*, Stuttgart, Tübingen, Cotta. 465–468) rokonítható. Ennek főszereplője oly sokáig hallgatja az egymás után következő miséket, hogy észre sem veszi, mennyire elszaladt az idő. Így azután le is kész a lovagi tornát, ám amikor szembetalálkozik a visszatérő lovagokkal, azok győztesként ünneplik, amit ő Szűz Mária csodatettének tekint. Végül monostorba is vonul. Ez a változat többek között a következő korai, ófrancia változaton alapul: Dominique Martin MÉON et Étienne BARBAZAN (éd.) (1808), *Du chevalier qui oit la messe = Fabliaux et contes des poètes François des XIe, XIIe, XIIIe, XIve et XVe siècles*, Paris, Warrée. Az indiai eredetű, az efezusi hétalvókról (azaz az efezusi hét szent alvóról) szóló történet a kereszténységben először Symeon Metaphrastes földolgozásában bukkan föl: SYMEON METAPHRASTES (1857), *Commentarii septem adolescentium, qui Ephesi dormierunt*, PG 115,427–448.

zásnak,³ így két korai német szövegnek,⁴ majd pedig a Mönch Felix című elbeszélésnek is az alapját képezi. Összevetve a korábbi változatokkal, mindenekelőtt az ófrancia prédikációval, azonnal föltűnik, mennyivel életközeli és megkapóbb ez a szöveg: Félix lelkendezése és elkeseredése, a kapus pimasz ellenállása és az apát Istenre nyitottsága hitelessé teszi az elbeszélést. A lezárás pedig minden bizonnyal az ismeretlen szerkesztő leleménye.⁵

Nemcsak maga az elbeszélés, hanem annak első része is két szakaszból tevődik össze. Az ájtatos szerzetes ugyanis már az olvasás közben elragadtatik, és ezt a madárdal csak kiegészíti, sőt egy addigél elképzeltetlen szinten teszi teljessé. Teljesen más jellegűvé válik azonban az elbeszélés, amikor Félix megpróbálja a madarat visszatartani. Az itt fölbukkanó tárgyalás-motívum maga is hosszú múltra tekinthet vissza;⁶ egyik, a korban legismertebb mintája éppen Barlaam és Josaphat egyik épületes tanmeséjében

³ „Zum Kontinent gelangte die Vogel-Mönch-Geschichte im 12. Jahrhundert aus Irland. Die nachweisbar älteste Version der Wundergeschichte ist auf dem Kontinent in den altfranzösischen Predigten des Pariser Bischofs Maurice de Sully (+1190) tradiert. [...] Die Erzählung des Pariser Bischofs Maurice de Sully bildet nachweislich die direkte oder indirekte Vorlage der meisten späteren lateinischen und volkssprachlichen Gedichte und Geschichten über den entrückten Mönch.” Fritz WAGNER (2004), *Der entrückte Mönch*. In Andreas BIHRER – Elisabeth STEIN (hrsg.) *Nova de veteribus: mittel- und neulateinische Studien für Paul Gerhard Schmidt*, München, Leipzig, Saur. 550–551.

⁴ Először a *Zwibélere* című anonim költeménynek (lásd Carl von HARDENBERG (hrsg.) (1880), *Geistliches Gedicht des XIII. Jahrhunderts. Germania*, 25. 339–344; újabban pedig Klaus RIDDER – Joachim ZIEGLER (hrsg.) (2020) *Deutsche Versnovellistik des 13. bis 15. Jahrhunderts*, I/1 (1–38), Berlin, Schwabe. 65–69), később pedig Heinrich von Teichner 447. számú (*von den himmlischen frawdén*) költeményének (Heinrich NIEWÖHNER (hrsg.) (1953), *Die Gedichte Heinrichs des Teichners I.*, Berlin, Akademie Verlag. 759–762. „Die spätmittelalterlichen Predigtmärlein vom entrückten Mönch teilen sich deutlich in zwei Gruppen: in der einen zweifelt er an der Zeitlosigkeit Gottes. Die Stelle, die den Zweifler beunruhigt, ist eben der 4. Vers des 90. Psalms: ‚mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quae praeteriti’, oder aber dem Mönch erscheint die Größe der himmlischen Freuden einfach unfaßbar. [...] In einer zweiten Gruppe von Erzählungen bittet der Mönch Gott, ihm eine Probe der himmlischen Seligkeit zu offenbaren. Gott sendet ihm ein Vöglein (oft auch einen mit wunderbaren Attributen ausgestatteten, nie zuvor gesehenen Wundervogel), dessen Gesang er 100, 200, 300 Jahre lauscht, die ihm dann wie eine einzige Stunde dünken, während der er im Himmel zu sein glaubt.” Lutz RÖHRICH (1962), *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart I.*, Bern – München, Francke. 276.

⁵ „Die Szene im Infirmatorium des Klosters [...] ist eine kunstvolle Amplifikation des Erzählstoffs, für die sich in den tradierten Versionen keine Entsprechung findet. Vergeblich sucht man in den anderen Versionen auch nach dem von desolater und melancholischer Verzweiflung geprägten Klage-Monolog des Mönchs Felix anlässlich des Verschwindens des Vogels und des Verstummens von dessen unvergleichlichen himmlischen Gesang.” Fritz WAGNER (2006), *Der entrückte Mönch (Zur Rezeption eines mittelalterlichen Erzählmotivs)*. In Fritz WAGNER (hrsg.) (2006), *Von Hrotsvith bis Boccaccio (Mittelalter und Renaissance in der deutschen Literatur der letzten drei Jahrhunderte)*, Göttingen, Kümmerle. 248.

⁶ Lásd a 32. lapolji jegyzetet.

kerül elő,⁷ ahol valódi párbeszéd bontakozik ki a parasztember és a madárka között, mely utóbbinak életbölcsségei közmondásokban öltenek testet.⁸ Félix madárkája ezzel szemben néma marad, amennyiben nem beszél, viszont ellenállhatatlanul énekel.

Nem kétséges, hogy az elragadtatott szerzetes történetének ez a változata az irodalomtörténetben nem játszik annyira jelentős szerepet, mint a kereketbeszélés és az épületes betéttörténetek a Barlaam és Josaphat-regényben. A *Mönch Felix*szel kapcsolatos legfontosabb kutatási irányokat a modern kiadás szerkesztője egykoron kijelölte: elsősorban a kultúr- és irodalomtörténeti kontextus (így a népi kultúra jellegzetességeinek, a spirituális beágyazottságnak és az udvari költészetnek) vizsgálatát javasolta.⁹ Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy az eddigi elemzéseket kiegészítse, és rámutasson, mi a visszatérés körüli konfliktus gyökere, mi az oka a fölismérésre való képtelenségnek. A szokásos értelmezéseken túl, melyek a konfliktus gyökerét az eltérő időfölfogásokban sejtik, az elragadtatás magyarázata inkább a hasonló szentírási történetek körül keresendő. Ennek megfelelően

⁷ Legkorábbi változata Petrus Alphonsusnál lelhető föl („*ne credas omnibus dictis! Secundum: quod tuum est, semper habebis! Tertium: ne doleas de amissis!*” Petrus ALPHONSUS (1911), *Disciplina Clericalis*, Alfons HILKA und Werner SÖDERHJELM (hrsg.), Helsinki, Druckerei der Finnischen Literaturgesellschaft, 31, XXII: *Exemplum de rustico et avicula*), amelyet később többek között a XIII–XIV. század fordulóján született Lai de l’Oiselet dolgozott föl. „Le Lai d’Oiselet est un apologue d’origine indienne, et d’inspiration peut-être bouddhiste, comme en témoigne par exemple la version apparentée insérée dans le roman occitan de Barlaam et Josaphat; il est également un récit typiquement courtois.” Suzanne MÉJEAN-THIOLIER – Marie-Françoise NOTZ-GROB (éd.) (1997) *Nouvelles courtoises occitanes et françaises*, Paris, Livres de Poche. 396.

⁸ „In the lai, the three truths revealed to the villain by the bird are all proverbs. The first two, *Don’t weep for what you never had* (*Ne pleure ce c’ouques n’eüs*, 271) and *Don’t believe everything you hear* (*Ne croire qanque to oz dire*, 301), are fairly close equivalent of the Latin of the *Disciplina: Ne doleas de amissis* and *Ne credas omnibus dictis*. [...] The third truth, *Don’t throw down at your feet what you hold in your hands* (*Ce que tu tiens en tes mains, / Ne le giete jus at tes piez*, 326–327), is the one which shows most variation in the different versions of the little bird story. The proverb used in the Oiselet, with the noticeable physicality of its hands–feet format, is no prefigured in the earlier texts, which use a less concrete vocabulary of having and holding. [...] Thus the importance of proverbs in the Lai de l’oiselet is signalled both by the introduction of a proverbe au vilain for the third truth, and by an unusually high textual concentration of proverbial material. Moreover, the great majority of the proverbs introduced into the tale have links with the tradition of popular or common-man proverbs, [...]” Sally L. BURCH (2004), The Lai de l’oiselet, the Proverbes au vilain and the Parable of the Sower. *French Studies*, 58, 1. 4; 8. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a harmadik közmondásnak egy korábbi változata a Máté-evangéliumban, pontosabban a hegyi beszédben olvasható: „Ne adjátok a szent dolgokat a kutyáknak és gyöngyeiteket se szórjátok a sertések elé, [...]” Mt 7,6a.

⁹ Ehhez lásd a kiadás bevezetőjének 390–421. oldalait (lásd az 1. lapalji jegyzetben). A motívumtörténet kutatásához lásd a 4. és az 5. lapalji jegyzetet, továbbá: Fritz WAGNER (1991), *Der Mönch von Heisterbach. Cistercienser Chronik*. 98, 79–91, illetve Nigel F. PALMER (1987), *Mönch Felix*. In Wolfgang STAMMLER, Kurt RUH und Burghart WACHINGER (hrsg.) *Verfasserlexikon*, 6, Berlin, de Gruyter, Sp. 646–649.

nem pusztán a visszatérésre irányuló, sorozatosan eredménytelen kísérletek, vagy a madárkának tett ajánlatok állnak a vizsgálat középpontjában, hanem a találkozás valódi tartalma, ami Félix későbbi nehézségeiben meghatározó jelentőségű. A találkozás vizsgálata pedig értelemszerűen maga után vonja a kommunikáció alaposabb vizsgálatát is: hogyan érzékeli Félix a mennyei boldogságot? Milyen stratégiát alkalmaz az ismeretlen elbeszélő annak érdekében, hogy Félix tapasztalatának megragadhatatlan mivoltát a monostor lakói, egyúttal pedig a befogadó számára is közvetítse? Hogyan kerülnek ellentétbe az érzelemgazdag részletek és Félix visszafogadásának lehetőségei?

Az idő mint keret

Ha a monostor harangjai nem szólaltak volna meg, és nem szólították volna föl Félixet a visszatérésre, az elbeszélés nem lenne több, mint egy a számtalan ájtatossági mű közül. A könyvből idézett részlet és az arra mintegy válaszul fölcsendülő madárdal nemcsak a mennyországnak az evilágon nem tapasztalható előíze, hanem egyben benső párbeszéd is, amely az éppen olvasott szöveg és a szerzetes között a következőképpen épül föl: meg nem határozott szövegrészlet egy könyvből – Félix lelkendezése – fölismerhető részlet a Szentírásból. A párbeszéd először ahhoz vezet, hogy a szerzetes elveszti az eszméletét, majd pedig megjelenik előtte a madárka. Csak a második, immár pontos idézetkor derül ki, hogy lelkiolvasmányul maga a Szentírás szolgál,¹⁰ ami arra enged következtetni, hogy a beszélgetés való-

¹⁰ 1 Kor 2,9: „Így érvényes az Írás szava: Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik őt szeretik.” Hogy milyen szöveghelyre utal itt a szerző, rejtve marad. „Das Sehen, Hören und Begreifen ist daher traditionell mit prophetischer und apokalyptischer Offenbarung verbunden und hat sich im Falle des Zitates von I Kor. 2, 9 mit dem Motiv verknüpft, daß ein Geheimnis verborgen war oder ist und erst zu einem bestimmten Zeitpunkt und an bestimmte Zeugen geoffenbart wird – denn vorher hat es noch nie jemand gesehen.” Klaus BERGER (1978), Zur Diskussion über die Herkunft von I Kor. II. 9. *New Testament Studies*, 24,2. 277. „Das Zitat kann weder im AT noch im außerkanonischen jüdischen Schrifttum nachgewiesen werden. Aber ähnliche Stellen sind weit gestreut, nach der Verbreitung des religiösen Motivs von Verborgenheit und Enthüllung. Es bestehen a) biblische Anklänge: Jes 64s; Ps 30,20; b) rabbinische; c) apokalyptische: Asc Jes 11,34 (2. Jh. n. Chr.): ‚Du hast ja geschaut, was kein Fleischgeborener sonst geschaut hat.’” Hans CONZELMANN (1981), *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht. 88. „Es handelt sich jedoch nicht um ein direktes Zitat, sondern um einen in lockerer Anlehnung an biblische Worte (z. B. Jes 52,15; 64,3 [LXX]; Ps 30[31]20 [LXX]) formulierten Text, den Paulus möglicherweise schon (in einer nicht mehr erhaltenen apokalyptischen Schrift?) vorgefunden und als Schrifttext bewertet hat (vgl. auch die Anspielung in ThomEv 17: ‚Jesus sagt: Ich werde euch das geben, was das Auge nicht gesehen hat, und das, was das Ohr nicht gehört hat, und das, was die Hände nicht berührt haben, und das, was ins Herz der Menschen gekommen ist.’ sowie 1 QH 1,21).” Jacob KREMER (1997), *Der erste Brief an die Korinther*, Regensburg, Pustet. 59. „Paul apparently quotes from memory, because even the Greek translation of Isaiah varies: ‚From eternity we have not heard, and our

jában Isten és a szerzetes között jön létre. A szent szöveg látványos hatása további kérdéseket vet föl: mi lehet az az esemény, amelyet az ismeretlen szerkesztő ájulásként¹¹ rögzített? Hogyan képes Félix ebben az állapotában a madárdalt meghallani,¹² menyneinek érzékelni¹³ és a madárkával tárgyalást kezdeni?¹⁴

Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket meg tudjuk válaszolni, a cselekmény fordulópontjainak sorrendjét kell pontosan követnünk. Az a különös esemény, amelynek következtében Félix a visszatéréskor fölismerhetetlenné válik, nem a harangok megszólalásakor kezdődik, hanem az olvasáskor. Miután térben elszakadt mindennapi környezetétől, hamarosan elszakad lelkileg is. Először is a szövegre összpontosít, amely megéri lelkét:

dar inne begunde er lesen,
wie er mochte genesen.
dise rede im vor quam,
sô ichz wêrlîch vernam,
daz in dem himel wêre
vroude âne swêre
und immer âne ende.¹⁵

A számunkra ekkor még ismeretlen szöveg hatása a *himel* és a *vroude* fogalmaival közelíthető meg, és végül egy dicsérő éneken fejeződik ki.¹⁶ A rákövetkező, csonka szentírási idézetben¹⁷ Félix mind Isten válaszát, mind a kinyilatkoztatás beteljesedését ismeri föl:

eyes have seen no God except you and your works which you will do for those who wait for mercy.' (Isa. 64,3 LXX). In view of divergency, some scholars think that Paul also took words from other passages (Isa. 52,15; 65,17; Jer 3,16). We presume that Paul relies on memory instead of having Scriptures in front of him. He formulates a text that agrees with passages taken from the prophecies of Isaiah and Jeremiah." Simon J. KISTEMAKER (1993), *Exposition of 1 Corinthians*, Grand Rapids, Baker Book House. 84–85.

¹¹ „dar an begunde er wenken / und düchte in sîn unmugelîch." Felix, 78–79.

¹² „sô rechte wunneclîche iz sanc, / daz der munich ûf spranc:" Felix, 85–86.

¹³ „sô lobelîchen sang iz dô, / daz der munich wart sô vrô, / sam er wêre in dem himel hô, / daz er nâch hette verloren / sîne sinne. [...]" Felix, 106–110a.

¹⁴ „scholde ich alsô lange / leben als Êlyas / oder in dem rômischen palas / gewaldich immer keiser sîn: / ich lieze ez durch daz singen dîn / aller harphen klingen / und aller vogelîn singen / ubersûzet, der dich hôret." Felix, 120–127.

¹⁵ Felix, 53–59.

¹⁶ „er ist sêlich, der sî schowen sal. / sô rechte grôz sî sîn, / daz tûsent zungen noch di mîn / sî volgrunden mochten nicht. / da ist daz êwîge licht, / daz nimmer verleschen mach." Felix, 66–71.

¹⁷ Lásd a 10. lapalji jegyzet.

nie kein ouge sî gesach
noch kein munt vol gesprach
noch keines menschen ôren
mochten sî vol hôren
noch herze vollen denken.¹⁸

Az olvasott könyv első részlete ugyan homályban maradt, ez a második, a Korintusiaknak írt első levélből származó szöveghely arról szól, hogy Isten mennyországát emberileg képtelenség fölfogni. A szöveg tartalmi rejtélyességét csak növeli, hogy egy további, ismeretlen részletre utal, ám ez a lényegi jelentését és hatását mit sem csorbítja: a mennyei boldogság előíze máris elkábítja, pontosabban, elvarázsolja a szerzetest.¹⁹ Az elbeszélés első váratlan és meglepő fordulópontja elhomályosítja a szentírási szöveghely lényegi üzenetét: „amit Isten azoknak készített, akik őt szeretik.”²⁰ A szöveg kiváltotta ájulással voltaképpen csak folytatódik a mindennapoktól történő elszakadás, hiszen Félix immár nem csupán testileg, de lelkében is másutt van. Ez a másutt-lét tűnik Félix megváltozása lényegének: hol van ekkor, mi történik vele ez alatt, milyen szabályok irányítják?

Mielőtt megkísérelnénk az időfölfogásnak Félix lelki kalandjában betöltött szerepét megmagyarázni, talán nem haszontalan átismételni, milyen hagyományos értelmezései vannak a Félixre oly nagy hatást gyakorló szentírási szöveghelynek. Az időnek az a fajta ábrázolása, amely Félixnek előbb az ájulását, majd fölébredését és a madárkával folytatott kommunikációját jelöli, arra utal, hogy a szerkesztő a szöveghely néhány korábbi interpretációját minden bizonnyal ismerhette. Ebből a szempontból igen tanulságos, ahogyan például Szent Ambrus az eljövendő üdvösség különféle kinyilatkoztatásait egymással kapcsolatba hozza:

Non incerta mysteria, quia certa sunt; nec incerta secreta et arcana sapientiae, sed non manifesta. Hoc enim significat, quia nullis adhuc essent manifestata. Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, hoc praeparavit Deus diligentibus eum. Videns igitur ea dicit: Ecce iam non in umbra, nec in figura, nec in typo, sed in veritate lux aperta resplendet: ecce nunc veritatem aspicio, splendorem veritatis agnosco: nunc te maiori, Domine Deus noster, veneror affectu. Ecce enim veritatem dilexisti, non per speculum, non in aenigmate, sed facie ad faciem te mihi, Christe, demonstrasti; in tuis te invenio sacramentis.²¹

¹⁸ Felix, 73–77, lásd a 10. lapolji jegyzetet is.

¹⁹ „dar an begunde er wenken / und düchte in sîn unmugelich.” Felix, 78–79.

²⁰ 1 Kor 2,9c.

²¹ AMBROSIIUS MEDIOLANENSIS, *Apologia prophetae David*, XII, 58, PL 14,875A–B.

A Korintusiaknak írt első levél egy másik szöveghelyének segítségével²² a püspök megadja azt az időpontot, amikor valamennyi hittitok, illetve az üdvösség teljessége mindenki számára nyilvánvalóvá válik. Öntudatlan állapotában Félix nyilvánvalóan képtelen arra, hogy környezetét érzékelje, a szöveg részleteit pedig fölfogja. Miután a maga módján kifejezte Isten iránti szeretetét, bepillantást nyerhet a túlvilág titokzatos valóságába.

Szent Ambrus legnevesebb tanítványa, Szent Ágoston szembeállítja az idézett szentírási szövegben előkerülő, különféle érzékelésmódokat:

Sed magnum est, confirmatum habere cor et non commoveri, cum illi gaudent qui amant quod vident, et insultant ei qui quod non videt sperat: et ‚non commovebitur donec videat‘ et ipse, non deorsum quod inimici eius, sed sursum ‚super inimicos suos,‘ quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quod praeparavit Deus diligentibus eum (I Cor. II, 9).²³

Másutt az Isten és ember közötti kommunikáció leglényegét ragadja meg:

Hoc est, Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se (I Cor. II, 9). Si in cor hominis non ascendit, cor hominis illuc ascendat.²⁴

Félixet tehát a hite és a lelkiolvasmányban közvetített hittitkok iránti elkötelezettsége mozgatja. Hitére az éppen olvasott szövegben kap választ: először dalra fakad, miután pedig a mennyei üzenetet teljeskörűen fölfogta, el is veszíti eszméletét. Életben marad ugyan, de lelke és teste olyan különleges állapotba kerül, ami közel áll az álomhoz, és ami lehetővé teszi az énekesmadár érkezését. Ágoston a szívmetafora segítségével rögzíti, hogy a találkozás mindenképpen megtörténik.

Mivel a kiadást készítő Erich Mai vélekedése szerint az elbeszélés valamelyik ciszterci monostorban, illetve annak szellemi hatása alatt készülhetett,²⁵ anélkül, hogy a patrisztikus hivatkozásokat vég nélkül szaporítanánk,

²² „Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most még csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem mindent, ahogy most engem ismernek.” I Kor 13,12.

²³ AUGUSTINUS HIPONENSIS, *Enarrationes in Psalmos*, CXI, 7. PL 47,1470.

²⁴ AUGUSTINUS HIPONENSIS, *Sermo III in symbolo*, XII, 12. PL 40,660.

²⁵ „Also bereits im 14. Jh. wurden die Mitglieder beider Orden als Graumönche charakterisiert, trotzdem eine Verwechslung (wenigstens für Fremdlinge in den jeweiligen Ortsverhältnissen) keineswegs ausgeschlossen war. Das eigentliche Konkurrenzjahrhundert aber ist [...] das 15., während das 16. den Franziskanern zu fast unbestrittener Alleinherrschaft in Nord- und Ostmitteleuropa verhalf. Was aber die thüringische Heimat des Felixdichters betrifft, so sind mir hier überhaupt nur Belege aus dem 16. Jh. bekannt geworden: [...]. Vielmehr gehört,

mégsem tűnik érdektelennek a rendalapító Clairvaux-i Szent Bernát munkáira egy gyors pillantást vetni, vajon ő hogyan kommentálta a kérdéses szöveghelyet. Az alábbi beszédében szigorúan elkülöníti a földi és a mennyei gazdagságot, amely utóbbi emberi érzékekkel nem fogható föl:

Absit autem ut talem quis putet ubertatem domus illius, et torrentem voluptatis, et si qua sunt alia quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se!²⁶

Ám hogyan lehet fölismerni a megígért üdvösségre vonatkozó igazságot? A látó- és hallóérvék, valamint a szív tagadó értelmű említése éppen a mennyei boldogság emberi módon való fölfoghatatlanságát hangsúlyozza. A megoldás, ezzel pedig a hitre támaszkodó ember és a szerető Isten közötti kapcsolat a lélekben jön létre, amely nyilvánvalóan a Szentlélek műve:

Denique nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quae praeparavit Deus diligentibus se, nobis tamen revelavit per Spiritum suum.²⁷

Caeterum, ut iam memini, difficile omnino, aut etiam impossibile est illorum qualitatem investigare bonorum, nisi cui forte, iuxta illud Apostoli: Quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se (I Cor. II, 9), revelaverit ipse per Spiritum suum.²⁸

Látható, milyen különféle igeidőkben használtatik a *revelare* ige. Az első esetben a hívek számára már minden bizonnyal egyértelmű, mi vár rájuk a mennyben. A másodikban a végső kinyilatkoztatás (*revelatio*) a *futurum perfectum* révén a jövőbe tolódik el: csak akkor kerül rá sor, ha az előkészületek már lezárultak. Csak ekkor, az igeidők kapcsán tűnhet föl, hogy a séta kezdete óta semmilyen időhatározót nem találtunk. Félix számára föl sem merül, vajon meddig maradhat az olvasásban elmerülve. A valamiféle kor-

wenn auch nicht gleich das zwölfte, so doch das für den M. F. in Betracht kommende 13. regelmäßig den Zisterziensern. [...] Alles in allem glaube ich den milieukundigen Vf. des Felixlebens daher um so eher mit einem Zisterzienser identifizieren zu sollen als seine sämtlichen Vorgänger, zumal aber Maurice de Sully und die mhd., von dem Zisterziensertum des Legendenhelden so wenig etwas wissen wie von den sonstigen Beziehungen des Gedichtes zum grauen Orden.” Erich MAI (1912), *Das Felixgedicht unter kulturhistorischem Gesichtspunkt*. In Erich MAI, *Das mittelhochdeutsche Gedicht vom Mönch Felix, auf textkritischer Grundlage*, Berlin, Mayer & Müller. 93; 113.

²⁶ BERNARDUS CLARAEVALLENSIS, *In dedicatione ecclesiae*, IV, 6. PL 183,529B.

²⁷ BERNARDUS CLARAEVALLENSIS, *In festo Sancti Martini*, 11. PL 183,495B.

²⁸ BERNARDUS CLARAEVALLENSIS, *In psalmum Qui habitat*, X, 1. PL 183,221C.

látozásra utaló szavak nem is monostoron kívül töltött időre, hanem a megígért üdvösségre vonatkoznak.²⁹ Amint korábban említettük, nem tudjuk, a szerkesztő vajon ismerte-e a korintusi levél idézett helyének recepciótörténetét, ám legalábbis valószínűnek látszik, hogy a Bernát-féle hagyomány bizonyos elemeit beledolgozta az elbeszélésbe. Ebben az időtlen, azaz idő nélküli állapotban, amíg Félix öntudatlan, ájult állapotban hever, még egy meglepetésben részesül: énekesmadár jelenik meg számára, melynek éneke meghaladja és tökéletessé teszi az addigi lelki élményt, egyben föl is ébreszti a szerzetest, és véget vet a monostoron kívül idő nélkül töltött szakasznak:

daz kundete im die gaudîn,
 die in dem himel wêre,
 mit sange lobebêre.
 sô rechte wunneclîche iz sanc,
 daz der munich ûf spranc:³⁰
 daz bûch er zusamen slôz.
 sîn vroude, dî was sô grôz,
 daz er enweste, wâ er was.
 [...]
 daz der munich wart sô vrô,
 sam er wêre in dem himel hô,
 daz er nâch hette verloren
 sîne sinne. er hette gesworen,
 daz daz himelisch paradîs
 wêre dâ in allen wîs.³¹

A madárka távozási szándékából érti meg Félix, hogy a boldog révület korántsem tart örökké, és ezzel a fölismeréssel válik az idő meghatározó tényezővé. Fölmerül a kérdés: hogyan is lehetne a korábban elképzelhetetlenül boldog pillanatokot valamiképpen meghosszabbítani, sőt, fönntartani – azaz: hogyan lehetne a pillanatot kimerevíteni, és tartós állapotá alakítani? Az idő különféle aspektusainak szembeállításán alapul az a részlet, amelyben ez az elbeszélés eltér a mintáitól. A szerzetes Félix, aki minden

²⁹ „daz in dem himel wêre / vroude âne swêre / und immer âne ende” Felix, 57–59; „daz in dem himelriche / wêre vroude âne zal.” Ibid. 64–65; „da ist daz ewige licht, / daz nimmer verleschen mach.” Ibid. 70–71.

³⁰ Érdemes már most megemlíteni, hogy a különféle hanghatások kétszer is az elbeszélés egy-egy szakaszának tagolására szolgálnak: először madárdal ébreszti a szerzetest, aki ekkor még inkább elmerül az elővételezett mennyei boldogságban; másodsor pedig harangszó szakítja meg a madárkával folytatott tárgyalást.

³¹ Felix, 82–89; 107–112.

bizonytal ismerte Ábrahám alkudozását Istennel,³² hasonló tárgyalásba kezd a madárkával, amelyet Isten küldöttének tekint.³³ Akár arra is kész lenne, hogy a hosszú életről és a nagy vagyonról is lemondjon.³⁴ Áldozatkész-ségének második része legalábbis furcsa, mert szerzetesként már bizonyára minden vagyonról lemondott,³⁵ életének hossza pedig nem tőle függ. Amögött, hogy egyetlen pillanatot, illetve egy rövid időszakot, az egész élet hosszával vessen össze, a sokkal későbbi Faust-motívum fedezhető föl. Ám a két motivikus kapcsolattal némiképp ellentmondóan itt a tárgyalás sikertelennek bizonyul: Ábrahámmal szemben, akinek sikerül az áldozatok számát csökkenteni, valamint Faustus doktor fogadásával szemben, akin legalább egy ideig boldog élet jut, Félix semmiféle választ nem kap a madárkától, így nem is jön létre semmiféle megegyezés a szerzetes és a különös küldött között.

A mentalitástörténetnek ezen a pontján, félúton a mennyei boldogságot elővételezni igyekvő szerzetes, illetve az akár az ördöggel is szövetkezni kész tudós között, érdemes egy pillantást vetni az énekesmadárra, és eltűnődni átfogó jelentésén. Jóllehet, pusztán hatvanöt sor jut neki, mégis bizonyos jegyek megkülönböztetik a más, hasonló, a hős segítségére siető alakoktól.³⁶ Nem is csoda, hogy ez az énekesmadár mennyei szépséggel énekel: a melléknév ezúttal nem leíró, hanem performatív szerepet tölt be. Nem metaforaként, hanem egyfajta igeként áll itt, amely mennyei hangulatot, sajátos érzületet és mindezzel egy még soha át nem élt mennyei állapotot teremt. A szokásos állatfigurákkal (pl. kifogott halacska, foglyul ejtett nyuszi stb.) ellentétben ez a madárka sem követeléseket nem támaszt, sem válaszokkal nem szolgál. Mivel mindegyikük a maga nyelvén kommunikál, nem alakulhat ki beszélgetés közöttük. A korábban bemutatott kommunikációs modell segítségével mégiscsak érintkezhetnek egymással, ám egy bizonyos ponton túl ez már nem működik. Amióta a lelkiolvasmányának ha-

³² Ter 18,23–33.

³³ „Dô sante got von himelrích / dar ein kleine vogelín.” Felix, 80–81.

³⁴ „scholde ich alsô lange / leben als Êlyas / oder in dem rômischen palas / gewaldich immer keiser sîn: / ich lieze ez durch daz singen dîn / aller harphen klingen / und aller vogelín singen / ubersûzet, der dich hôret.” Felix, 120–127.

³⁵ „an dem lîbe leid er nôt.” Felix, 31.

³⁶ „Das Tier wird zu einem Helfer, das dem Initianden hilft, den Übergang in die neue Lebensphase zu finden. In der Diskurswelt des Märchens wird dieser Übergang dargestellt als Hilfe, die bestimmte Tiere wie Vogel – insbesondere Schwan –, Wolf, Pferd oder Hirsch als Transporteure in eine andere Welt leisten (daher auch ein Fabelwesen wie der ippogrifo des Ariost). [...] Der zu initiiierende Held braucht daher geflügelte Helfer wie u. a. Vögel, geflügelte Pferde oder eben Engel. Diese Helfer, jetzt Engel, werden dann uminterpretiert als Mittlerwesen zwischen den Menschen und den Mächten des Jenseits.” Michael METZELTIN – Margit THIR (1998), *Erzählgenese (Ein Essai über Ursprung und Entwicklung der Textualität)*, Wien, Eigenverlag, 3 Eidechsen. 72; 73.

tására öntudatlan állapotba került, Félix a kommunikációnak ezen az emelt szintjén már nem képes részt venni.

A „nyelvi” különbözőség ellenére a madárdal mégsem hagyja Félixet minden hatás nélkül, hiszen különben nem kezdene bele a tárgyalásba. A mennyekről szóló írásbeli üzenet után a mennyei szépségű dal is igencsak megérinti szívét. Jóllehet, a madárka olymódon kommunikál, hogy énekét senki emberfia meg nem értheti, mégis képes valamiféle hatást gyakorolni a már amúgy is elragadtatott szerzetesre.

Az a tény, hogy az istenküldötte,³⁷ madár fehér,³⁸ a mennyei boldogságot helyezi kilátásba és az áhítatos embereket új elhatározásra indítja, legalábbis lehetőségessé teszi azt a föltételezést, hogy itt a Szentlélek sajátos irodalmi ábrázolását láthatjuk. Hogy a madárka pusztán látomás az ájult állapot közepette, vagy pedig valóságosan dalol egy valóságos madár, a szöveg alapján homályban marad. Ennél sokkal lényegesebb, hogyan viszonyul egymáshoz Isten küldötte és a szerzetes. Félix azt föltételezi, hogy a madár mindazon képességekkel és tapasztalatokkal rendelkezik, melyek révén a mennyországot képes helyben megteremtteni. A váratlanul megtapasztalt, elővételezett mennyei boldogság hatása alatt megkísérli kihasználni az alkalmat, és az adódó „résen” keresztül a mennybe becsusszanni. Ebben a kommunikációs helyzetben a felek nem egyenrangúak: Félix valósággal könyörög a madárkához – ám még csak válaszra sem méltattatik, legalábbis emberi nyelvű válaszra nem. Minden igyekezete – hízelgése,³⁹ ígéretése,⁴⁰ érzelmi zsarolása⁴¹ és elkeseredése⁴² – ellenére a tárgyalása nem vezet eredményre: a madárka tovaszáll.⁴³ A pünkösdi csoda ezúttal nem következik be, hiszen a Szentlélek inspirálta nyelv a szerzetes számára mindvégig érthetetlen marad.⁴⁴

Amint korábban említettük,⁴⁵ a „jelenetváltást” most is hanghatás kíséri. Amint a mennyei madárdal Félixet az ájulásból fölébresztette, ugyanúgy

³⁷ „Dô sante got von himelrîch / dar ein kleine vogelîn.” Felix, 80–81.

³⁸ „iz was wîz sô der snê.” Felix, 93.

³⁹ „dû hâst gemût daz herze mîn / mit dînem sûzen sange.” Felix, 118–119.

⁴⁰ „scholde ich alsô lange / leben als Êlyas / oder in dem rômischen palas / gewaldich immer keiser sîn: / ich lieze ez durch daz singen din” Felix, 120–124.

⁴¹ „do ich dich hôrte unde sach, / mich dûchte wêrlîch, / ich wêre in himelrîche.” Felix, 130–132.

⁴² „ô wê und ô wê, / sol ich gehôren nimmer mê / dînen lobelîchen sanc?” Felix, 143–145.

⁴³ „daz vogelîn vor im vlô. / [...] / Iz vlôch vil schîre dannen.” Felix, 105; 113. Tehát először kiderül, hogy a madár hamarosan tovaszáll, és csak ez után kerül sor az egyoldalú tárgyalás részletezésére, amint fentebb olvasható.

⁴⁴ „Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket. [...] Amikor ez a zúgás támadt, nagy tömeg verődött össze. Nagy volt a megdöbbenés, mert mindenki a saját nyelvén hallotta, amint beszéltek. [...] halljuk, hogy a mi nyelvünkön hirdetik Isten nagy tetteit.” ApCsel 2,4; 6; 11b.

⁴⁵ Lásd a 30. lapalji jegyzetet.

kerül vissza, ám ezúttal a monostor harangjainak köszönhetően, a valóságba. A hangok és hatásuk igencsak különböznek. Míg a madárdal a mennyország előízét nyújtja, a harangszó éppen hogy a varázslatot teszi tönkre, egyben pedig a krízist indítja el. Ha szabad fizikai hasonlattal élni: a madár bizonyára a harangokétól eltérő frekvencián énekelt, és éppen ez a frekvenciakülönbség okozhatja a varázslat és egyben az időtlenség eltűnését. A harangok immár nem csupán a *tertiára*, hanem vissza, a földi valóságba, azaz a monostorba hívják Félixet:

Zuhant ein glocke erklanc:
dô lûte man mitten morgen.
dô begunde der munich sorgen:
grôze rûwe er enphinc.⁴⁶

Félix csak most szembesül az idő észrevétlen elmúltával. Mivel távolléte alatt egyáltalán nem gondolt arra, vajon mennyi ideje lehet távol, nem is érti, hogy a kapus miért nem ismeri meg, és mint idegent miért utasítja el:

„lîber brûder, lât mich îh!” —
„wer sît ir?” — „ich bin
ein munich, Fêlix genant.”⁴⁷

Vajon tényleg elképzelhető, hogy a kapus ne ismerje meg a monostor egyik tagját? Aligha: a kérdés már önmagában is fölkelti a gyanút, hogy Félixszel valami rendkívüli történt. A viszontkérdés pedig valamilyen érthetetlen tilalomra utal, amely lehetetlenné teszi a szerzetes visszatérését. Hosszas huzavona kezdődik, amelynek során Félix megpróbálja igazolni magát, és valamilyen kapcsolódási pontot találni közte és a monostor között.

Az, hogy Félix egy mindennapos eljárás során, a monostorba visszatéréskor, ahol igazolnia kell odatartozását, kudarcot vall, arra enged következtetni, hogy az elragadtatás a teljes lényét érintette, ideértve az evilágból való teljes kiszakadást is. Ezzel a tér és az idő átmenetileg elveszítik ugyan jelentőségüket, ám Félix mégis kevésbé fizikailag, mintsem inkább metafizikailag lehetett elragadtatva.⁴⁸ Éppen ez a különös állapot képezi a kelle-

⁴⁶ Felix, 146–149.

⁴⁷ Felix, 153–155.

⁴⁸ Az egyik legismertebb elragadtatás Pállal történt: „Ha dicsekednem kell, bár az mit sem ér, rátérek a látomásokra és az Úr kinyilatkoztatásaira. Tudok egy emberről Krisztusban, aki tizennégy évvel ezelőtt – testben-e, nem tudom, testetlenül-e, nem tudom, csak az Isten tudja – elragadtatott a harmadik égig. És tudom, hogy ez az ember – testben-e vagy testetlenül, nem tudom, csak az Isten tudja – elragadtatott a mennybe, és titokzatos szavakat hallott, amelyeket embernek nem szabad kimondania.” 2 Kor 12,1–4. Az apostol elragadtatásának hagyományos,

metlenül elhúzódó párbeszéd kiindulópontját, amely az énekesmadárral nemrég eltöltött, az egyik oldal számára ideális időszakkal ellentétben áll. Ám valójában egyik esetben sem alakul ki valóságos beszélgetés. A madárral ellentétben ezúttal egy nyelvet beszél a kapus és a szerzetes, mégsem jutnak dülőre, hiszen nincsen lehetséges közös kiindulópontjuk.

Mivel a külső környezet változatlanoknak tűnik, és az idő múlása érintetlenül hagyta, Félix csak a beszélgetés kezdetekor, az első visszautasítás miatt ébred rá, hogy valami lényeges változott meg rajta. Még nem sejti, hogy – akár egy csillagközi utazáson, ahol az idő másképpen telik, mint a Földön – számára immár egy másik időszámítás érvényes: az idő csak az ő számára állt meg, pontosabban egy darabig nem telt, ám másokra ez nem igaz. Ez a nem érzékelt különbség akadályozza meg Félixet, hogy az evilágba, az „itt és most” világába, illetve ennek konkrét megjelenésébe, a monostorba visszatérjen.

Időtlenység és időhöz kötöttség

Időhöz és térhez nem kötött távolléte alatt, mialatt az elővételezett mennyei boldogság részese lehetett, Félix maga egyáltalában nem érzekelte, hogy kiszakadt a valódi világból. Csak akkor érti meg helyzetét, amikor a túlvilág, azaz az elragadtatás, és az evilág, azaz a monostor közötti határ átléphetetlennek bizonyul. Ahhoz, hogy mégiscsak átléphesse, valahogyan meg kellene magyaráznia mindenekelőtt az időbeli elszakadást megszokott monostori világától, illetve valahogyan ismét egybe kellene fűzni az időtlen távollét idejét a monostorban eltelt idővel.

Arre irányuló küzdelme, hogy magát ismét egynek ismertesse el a többi szerzetes közül, két, illetve három kisebb konfliktust foglal magában. Bár a kapus zaklatott mondatai hatásosabbak, Félix állításai mégis megalapozottabbnak tűnnek, hiszen azok a szerzetes múltjára és a monostorhoz tartozását bizonyító tettekre utalnak vissza. Érdeemes megfigyelni, hogyan változnak mondataiban az igeidők: első válaszában Félix megpróbálja az emberi kapcsolatait jelenidőben ábrázolni:

— ich bin
ein munich, Félix genant.
dem apte bin ich wol bekannt
und der samenunge.

átfogó, a középkorban közismert elemzését lásd Ágostonnál: *De Genesi ad litteram*, XII,12, PL 34,455–486.

alte unde junge
bekennen mich algemeine wol,
als ein brüder den andern sol!⁴⁹

Valamivel később a kapus tágít a perspektíván, mégpedig a múlt irányában, amint alább a mellékmondat Präteritumában láthatjuk, amely a múlt egy hosszabb szakaszát foglalja össze:

ich bin gewesen drîzich jâr
in disem klôster alhî,
daz ich ûch gesach nî.⁵⁰

Amikor a kapus hosszú, a monostorban eltöltött éveire hivatkozik („drîzich jâr”⁵¹), Félix a maga időre vonatkozó elképzelését állítja szembe: „îzunt nâch prîme zît / ûz dem munster ich ginc.”⁵² Az időfölfogások közötti különbség abban áll, hogy a kapus egy időtartamot ad meg, ám Félix csak az általa fölidézhető legkésőbbi időpontra képes visszaemlékezni.

Stratégiáját megtartva ekkor taktikát változtat: emlékeiből olyan részleteket idéz föl, amelyek világossá tehetik a kapus számára, mit tett és élt át az elmúlt órákban.⁵³ Az események Präteritumban állnak, a madárka két utolsó tettének kivételével, amelyeket Perfektben mesél el:

îzunt nâch prîme zît
ûz dem munster ich ginc,
grôze vroude ich enphinc
von einem kleinen vogelîn.
sô grôz wart die vroude mîn,
deiz mich her hât betrogen.
daz ist mir listiclîche enphlogen.⁵⁴

Ennek megfelelően az elragadtatás időbeli lefolyása továbbra is homályban marad: mind a beszélgetés résztvevőinek, mind az olvasónak rejtély, milyen

⁴⁹ Felix, 154b–160.

⁵⁰ Felix, 170–172.

⁵¹ Felix, 170.

⁵² Felix, 174–175.

⁵³ Ha az időmegjelölések szempontjából követjük az eseményeket, egyértelműnek tűnik, hogy Félix a *prima* után indul, és a *tertiára* hívó harangszókor tér vissza. Ha föltesszük, hogy a *prima* mint kis óra reggel hat órai kezdettel nagyjából fél óráig tart, akkor Félix nagyjából két és fél órát tölthetett sétával. Ezután kezdődött volna a *tertia*, melyet Félix a kapussal folytatott vitája miatt elmulasztott.

⁵⁴ Felix, 174–180.

hosszan időzött Félix elragadtatott állapotban: Félixnek az imént idézett mondata minimális információt nyújt: „îzunt nâch prîme zît / ûz dem munster ich ginc.”⁵⁵

A fenti idézet az első eset, hogy Félix folyamatosan elbeszéli elragadtatását. Ezen alapul minden további, ismételt magyarázat. A rövid és a kívülálló számára valószínűleg nehezen követhető mondanivalóra válaszul a kapus emelt hangon már részegséggel is vádolja Félixet („ir sît drunken / worden eines wînes.”⁵⁶), ami meglehetősen durvaság Félix szelídségéhez képest. A szemlátomást mind reménytelenebbé váló helyzetet mentendő, valamint bennfentességét bizonyítandó Félix egyrészt részletekkel szolgál a monostor napirendjét illetően, másrészt monostorbéli személyes kapcsolatait eleveníti föl. Ennek során elsősorban Präsenset használ, amely éppen a kapcsolatok elevenségét és a monostor életében való folyamatos részvételt hangsúlyozza:

der hî unser apt is,
weiz, deich hînacht zu metten was:
eine leczen ich dô las
und half singen ein responsôrium.
sol mir daz nicht gevrum,
sô bin ich ein unsêlich man.
mit valsche ich nicht gewerben kann.
ich bekenne den kelnêre
und den kamerêre
unde den priôre;
zu kapitel und zu kôre
habe ich lange gelesen.⁵⁷

Félix tehát a távolabbi és a közelebbi múlthoz nyúl vissza, amelynek immár a jelenben kellene folytatódnia. Hiába tartalmaz azonban a részletes magyarázat új információkat, illetve próbálja meg a régmúltat az aktuális jelennel kapcsolatba hozni, a kapus hajthatatlannak bizonyul. Nem marad más hátra, mint a legfelsőbb fórumhoz fordulni: „got, unser hêre, / verlihe mir rechten glouben!”⁵⁸ A hivatkozás Istenre máris a későbbi megoldás előjele. Mivel Isten mindent lát és tud, ő az egyetlen, akinek az egész ügyről áttekintése lehet. A fölkiáltás egyben Félix első önreflexióját is mutatja:

⁵⁵ Lásd 52. lapolji jegyzet.

⁵⁶ Felix, 182b–183.

⁵⁷ Felix, 190–201.

⁵⁸ Felix, 212–213.

dirre brüder will mich rouben
mîner funf sinne.
[...]
herre got, wî’st mir geschên?
[...]
nû hân ich mich verwandelt sô?
daz ist nicht unmugelîch.⁵⁹

Mindez azt mutatja, hogy azon igyekezetén túl, hogy elragadtatását a lehető legrészletesebben, egyben pedig minél meggyőzőbben ábrázolja, Félix a magyarázatának rejtélyes és szemlátomást veszélyes sikertelenségén is elgondolkodik. Amikor a kapus hatalmi jelvényét, azaz a kulcsot mutatja föl, Félix megérti, hogy a kizáratás immár valódi fenyegetésként jelenik meg:

mir gebreche denne der sinne mîn
oder ûch vûre der wint her îh,
ir mûzet blîben dâ vor:
ich habe die sluzzel von dem tor!⁶⁰

A sikertelen visszatekintési kísérletekkel szemben csak akkor nyílik lehetőség a kölcsönös megértésre, amikor Isten helyi képviselője, az apát is bekapcsolódik a beszélgetésbe. Amikor a kapus elmagyarázza neki a helyzetet, olyasvalamit is hozzáfűz, amit Félix nem említett: „er sî gewesen vîrzic jâr / in disem klôster alhie.”⁶¹ Ha hitelt adunk ennek a megjegyzésnek és összevetjük a kapus életpályájával („ich bin gewesen drîzich jâr / in disem klôster alhî,”)⁶² adódik tíz év különbség, ami Félix rejtélyes távollétét és hirtelen fölbukkanását némiképp hihetőbbé teszi. A különbség a kapusnak is föl-tűnik: „trûwen, den gesach ich nie!”⁶³ Bár az apát az egész ügyet Isten akaratának tulajdonítja,⁶⁴ mindenképpen utána akar járni, miből adódik Félix és a kapus eltérő leírása. Fölismeri, hogyan lehetne a rejtélyt megoldani:

⁵⁹ Felix, 214–215; 221; 226–227. Lásd: 48. lapalji jegyzet. Félixnek aligha jutott eszébe, hogyan vélekedett erről a szöveghelyről Nagy Szent Leó: „Et tamen hoc consequetur, cum transformabitur humana natura, ut non iam per speculum, neque in aenigmate, sed facie ad faciem (I Cor. XIII, 12), ipsam quam nullus hominum videre potuit (Ioan. I, 18; I Tim. VI, 16), sicuti est, videat Deitatem: et quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (Is. LXIV, 4; I Cor. II, 9), per ineffabile gaudium aeternae contemplationis obtineat. Merito haec beatitudo cordis promittitur puritati.” LEO I, *Sermones*, VIII, PL 54,465A.

⁶⁰ Felix, 243–246.

⁶¹ Felix, 260–261.

⁶² Felix, 170–171.

⁶³ Felix, 262.

⁶⁴ „hât in uns got here bracht / sô sule wirs im gunnen wol, / als ein brüder dem andern sol.” Felix, 266–268.

egy harmadik hivatkozási pontot, pontosabban, hitelesítő személyt kell találni, akinek az emlékezete az eddigiekét meghaladja, és ezért mindenki elfogadja. Az apát először a legrégebben a monostorban élő szerzetest hívja segítségül:

Der apt die eldisten nam:
 vur die porten er quam.
 dô sî'n ane gesâhen,
 algemeine si jâhen,
 daz sî'n hetten nie gesên.⁶⁵

Később azonban a százéves, az ispotályban fekvő szerzetes testvért fogja előkeríteni, ám előtte Félix az elutasítástól elkeseredetten, immár eskü⁶⁶ alatt immár harmadszorra meséli el történetét.⁶⁷ Ez meggyőzni látszik az apátot: Félixet mint Isten küldöttét nem csupán a monostorba engedi viszsza,⁶⁸ hanem a szerzetesi közösségbe is újfent befogadja.⁶⁹

Időfölfogások és személyes viszonyok

A befogadást ünnepélyesen lezáró ősi hálaadó énekből vett idézet után („Te, Deum, laudamus!”⁷⁰), a nyomozás mégiscsak folytatódik. Ezt még a kézirat is jelzi: egy üres sor utal arra, hogy a voltaképpeni magyarázat még várat magára. Az apát ugyanis nem elégszik meg az énekes madárkáról szóló érzelmes és hitelt érdemlő elbeszéléssel, hanem nagyobb bizonyosságra vágyik, ezért tágitani kívánja a nyomozás perspektíváját. Mivel az „eldiste” tanúbizonysága túl rövid időtartamra vonatkozik, az apát még egy annál is öregebbhez fordul, akinek lehetséges emlékezete a kapusét és Félixét egyaránt meghaladja. A megismételt nyomozás az időtartam körüli töprengést tükrözi. Az ismeretlen szerzetes azonosítása körüli bizonytalanságban az apát egy biztos hivatkozási pontot keres, melynek segítségével a tovatűnő múltat a sürgető jelennel összehasonlíthatja. A nehézség éppen abból adódik, hogy a múlt csupán néhány, nem bizonyított állításban és tagadásban létezik, amely így aligha egyeztethető össze a jelennel. Az apát – nem tudatosan, mégis helyesen – ismeri föl, hogy a konfliktus gyökere a két, eltérő

⁶⁵ Felix, 269–273.

⁶⁶ „ich swer ûch bî mîner sêle / und bî sante Michahêle / deiz alsus kument ist.” Felix, 281–283. Ezután Félix nem szólal meg többé.

⁶⁷ Felix, 292–300.

⁶⁸ „got, der hât ûch her gesant: / ich wil ûch gerne enphân.” Felix, 302–303.

⁶⁹ „er nam in unde vûrte in dan / zu der samenunge” Felix, 304–305.

⁷⁰ Felix, 309.

időérzékelés. A kapus, az apát és az „eldiste” az időt lineárisan kezelik, amely többé-kevésbé fölidézhető. Ezzel szemben Félix képtelennek bizonyul arra, hogy a közelmúltban átélt csodálatos eseményt a megszokott monostori életével és környezetével összekapcsolja. Ennek egyik számottevő oka az lehet, hogy számára a monostor lakói idegenek – csakúgy, mint ő a monostor lakói számára.

Korábban már esett szó róla, hogy fölmerül Félixben a kérdés,⁷¹ vajon mi változott meg benne / rajta olyan lényeges módon, hogy idegennek tekintsek, ám kérdésére nem kap választ – hiszen a külső szemlélőknek nem áll rendelkezésükre összehasonlítási alap. Az idő folyamatos, megszakítatlan volta hiányzik számára, amely egyes időpillanatokból állna össze. Az egyetlen, a „prîme zît” időpontjára vonatkozó emlékezete nem elegendő, hiszen – amint a geometriában sem – az idő számításában sem elegendő egyetlen pont egy időtartam – azaz egyenes – meghatározásához. Még élete legboldogabb élményének hatása alatt állva kerül vissza Félix a közösségbe, ahová azonban egyelőre csak formálisan veszik vissza. Az identitását övező külső bizonytalanság és az érthetetlen módon elveszett időtartam keltette belső elbizonytalanodás nem hagyják Félixet nyugodni, jóllehet, nem tudatosan bár, de az időtlenséget is megtapasztalta, és átmenetileg az idő kötöttségétől is megszabadult.

Az ismeretlen szerkesztő – jeléül átgondolt elbeszélői stratégiájának –, még egy, immár elevenebb figurával gazdagítja a rejtély megoldását. Az apát újabb kísérletet tesz ugyanis az igazság kiderítésére, és szemben a meg nem nevezett, egyetlen szót sem szóló,⁷² tapasztalt szerzetessel, a százesztendőös testvér nemcsak az egykor eltűnt rendtársának szent életmódjáról számol be, hanem még a nevére is emlékszik:

in disem klôster ein munich was,
der gerne von gote las,
swaz er geschriben vant.
der was Fêlix genant,
von grôzen tugenden wo bekant.
[...]
der was ein heiliger man.
nâch prîme zît er entran,
daz unser keiner nî vernam
sider dem mâle, war er quam.⁷³

⁷¹ Lásd 59. lapalji jegyzet.

⁷² Lásd 65. lapalji jegyzet, különösen a 273. sort: „daz sî'n hetten nie gesên.”

⁷³ Felix, 325–329; 337–340.

Fölmerülhet a kérdés, vajon mi indokolta az ispotálybéli jelenet beillesztését, hiszen a bizonyítást a közösség legrégebbi tagjának ajkára is adhatta volna a szerkesztő.

A szerkezeti hasonlóság ellenére a második bizonyítási kísérlet jelentősen eltér az elsőtől. A valós hivatkozásokon túl végre megtörténik a múlt és a jelen régóta várt összeillesztése. Amint remélte, a százéves szerzetes emlékezőképessége valóban meghaladja mindenki másét, így azután lehetőségessé válik Félix eltűnését, azaz a múltat a visszatéréssel, azaz a jellel összekötni. Amint az idézetből kiderül, a fölismerés minden téren eredményes, hiszen a százesztendő szerzetes szinte megismétli a Félix jellemzésére a bevezetésben elhangzott sorokat: „der gerne von gote las, / swaz er geschriben vant. / der was Fêlix genant,”⁷⁴ A szövetség egyezése ellenére Félixet egyelőre nem tartják szentnek,⁷⁵ mindenesetre a két részlet egybeesése a történet, illetve Félix életének örvendetes kimenetelét jelzi.

Az apát második próbálkozása a váratlanul fölbukkanó szerzetes azonosítására valójában a feszültség fokozására is szolgál. A második instancia a megoldatlan helyzetet meghosszabbítja, és a szokásos lelkiolvasmányt egy realiztikusabb, hihetőbb szöveggé alakítja.⁷⁶ Ezt bizonyítja az utolsó, immár döntő lépés. Jóllehet a szöveg nem tudósít az apát belső tépelődéseiről, nyilvánvalóan valami arra indítja, hogy a részben ellentmondó kijelentések között valamilyen kézzelfogható kritérium segítségével igazodhassék el. Érdemes emlékeztetni arra, hogy Félix visszafogadása óta a probléma két részre válik: egyrészt ismét a közösség tagja ugyan, másrészt a személyazonossága megnyugtatóan még mindig nem tisztázódott. Hogy a vitatott múltat és a kérdésekkel teli jelent valamiféle szilárd köteléssel összekösse, az apát a monostor halottainak jegyzékét nézi át:

der apt, der hiez im brengen
ein bûch, dâ er inne vant,
wie'z umbe die was gewant,
die gestorben wâren
zu drin hundert jâren.

⁷⁴ Felix, 20–22 und 326–328.

⁷⁵ „ein heiliger munich was,” Felix, 19; „in disem klôster ein munich was,” Felix, 325.

⁷⁶ „Mit besonderer Liebe behandelt der Dichter aber auch die Rückkehr des Mönches ins Kloster, die Verwirrung und die Aufklärung seines wunderbaren Erlebnisses. Er [a szerkesztő; MI] verlegt dabei das Hauptgewicht auf das lange Wechselgespräch zwischen Felix und dem Bruder Pfortner, der dem Fremden unwirsch den Eintritt verweigert. Hier wird auch deutlich, daß der dichtende Mönch nicht nur erbauen, daß er erzählen will. Es geht ihm um die Spannung, und in der Figur des polternden Pfortners scheut er jene leichte Drastik nicht, die höfische Dichtung für körperliche Figuren, den Fährmann, der den jungen Parzival über den Fluß setzt, den Fischer, der Gregorius auf den Stein bringt, bereit hat.” Helmut de BOOR (1997), *Die deutsche Literatur im späten Mittelalter*, München, Beck. 478.

dar inne begunde er lesen,
daz er wêre ûzen gewsen
volliclîchen hundert jâr:
daz dūchte in sîn ein stunde gar.⁷⁷

Itt végre fölbukkan a megoldás. A félreértés tehát nemcsak az eltérő időfölfogásban, hanem a látszat és valóság ellentétében is gyökerezett. Az apát helyesen ismeri föl, hogy Félix száz esztendőt a monostor falain kívül töltött, ám számára mindez csupán egyetlen órának tűnt. Ezt az emberi tapasztalatot – azaz, hogy egy időtartamot másként és másként lehet megélni és megtapasztalni – a Szentrás is rögzíti.⁷⁸ Az elbeszélés voltaképpen ennek az emberi tapasztalatnak egyetemes voltáról tanúskodik.

Ha a feszültség fokozódását visszatekintve megvizsgáljuk, föltűnhet, hogyan kapcsolódnak be újabbnál újabb szereplők Félix és a kapus vitájába, akikben az a közös, hogy mindannyiuknak szélesebb, a vitatott periódust meghaladó áttekintésük van az időről. A sorrend mindenesetre különös: először Istent mint a rejtvény föltétlen föloldóját hívják segítségül, azután helyi képviselőjét, az apátot, aki Isten hatalmát helyben gyakorolja, és akitől jogosan remélhető, hogy Isten mindentudását legalább töredékesen birto kolja, és így a megoldásra rátalál. A legidősebb szerzetes negatív válasza ellenére, minden bizonnyal az elragadtatásról harmadszorra elhangzó beszámoló hatása alatt az apát mégiscsak befogadja az ismeretlen vándort, akinek a személyazonossága azonban továbbra is rejtve marad. Két, utolsóbbnál is utolsóbb lehetőség adódik: először is a még öregebb öreget, a százéves, ispotályban fekvő szerzetest kell megkérdezni, majd pedig a *necrologium*ot áttanulmányozni. A szóbeli tanúbizonyságok szemlátomást nem elegendőek, ezért írásbeli megerősítésre van szükség, így ad a halottak jegyzéke végső bizonyosságot arról, mi is történhetett. A vizsgálat eredményét azonban Félix nem tudja meg,⁷⁹ így azt sem foghatja föl, hogy egy szentírási szöveghelyet személyesen élt és tapasztalt meg, és hogy a kettős rejtélyt, azaz a belső és a külső identitást, valamint a közösséghez tartozást és az önértelmezést átfogó problémán túl és az eltérő módon érzékelt időszakon kívül mi okozhatta a fölismerésre való képtelenséget. Mindez nem

⁷⁷ Felix, 350–358.

⁷⁸ „Denn tausend Jahre sind für dich / wie der Tag, der gestern vergangen ist,” Ps 90,4ab; und „beim Herrn ein Tag wie tausend Jahre und tausend Jahre wie ein Tag sind.” 2 Petr 3,8b. Hieronymus verbindet den Psalmvers mit der Zeitlosigkeit von Gott, die ihn, unter anderem, wesentlich vom menschlichen Zustand unterscheidet: „Aeternitati enim comparata, brevis est omnium temporum longitudo.” HIERONYMUS STRIDONENSIS, *Epistola CXL ad Cyprianum presbyterum*, 8, PL 22,1172.

⁷⁹ Lásd 66. lapalji jegyzet. Harmadik beszámolója után Félix eltűnik a műből, és többé nem szólal meg.

kis részben Félix elbeszélői módszerén, pontosabban, rendszertelenségén is múlik, hiszen minden egyes alkalommal kihagy, illetve elfelejt egy-egy részletet. A háromszor is előadott beszámoló ugyanis csak a madár bájját és a madárdal kiváltotta mennyei örömet említi,⁸⁰ ám egyetlen szó sem esik a madár színéről, a séta kezdetétől fogva fennálló spirituális alapállásról, illetve a tárgyalási kísérletről, mely a mennyei boldogságban való haladéktalan részesevé tette ki célul. Félix nemcsak az eltelt idő miatt lett idegen a rendtársai számára, hanem mert egy szentírási hagyomány részese lett: aki Istennel találkozott, fölismerhetetlenné vált.⁸¹ Ájtatos és hívő mivolta elle-

⁸⁰ „grōze vroude ich enphinc / von einem kleinen vogelin.”; „der hēte vroude sunder dank. / tūsent harphen klingen klanc / wēren nicht sō sūze, / sō des vogelines grūze!” „biz daz ich singen hōrte / sō sūze ein kleinez vogelin. / sō grōz wart die vroude mīn,” Felix, 176–177; 237–240; 292–294.

⁸¹ Az Ószövetség közismert jelene: „Amikor Mózes lejött a Sínai-hegyről – a tanúság két kőtablája Mózes kezében volt, amikor lejött –, Mózes nem tudta, hogy arcának bőre ragyogott, mivel vele beszélt.” Kiv 34,29b. Az Újtestamentumban több, hasonló jelenetet találunk: a *színe*-változáskor Jézus arca ragyogott: „Ott elváltozott előttük: arca ragyogott, mint a nap, ruhája pedig olyan fehér lett, hogy vakított, mint a fény.” Mt 17,2. (Az arc ragyogását Márk nem említi, Lukács viszont igen, kissé visszafogottabban: „Míg imádkozott, külseje teljesen átváltozott, ruhája fehér lett és ragyogó.” Lk 9,29). Meglepőbb az a jelenet, amikor Jézus a síró Mária Magdolnát kérdi, miért sír, ám ő nem ismeri föl Jézust: „E szavakkal hátrafordult, s látta Jézust, amint ott állt, de nem tudta [ἴδει] róla, hogy Jézus.” Jn 20,14. Egyfajta fordított megvakulás történik az emmauszi tanítványokkal, akiket nem valamiféle rendkívüli ragyogás téveszt meg, hanem látó- és fölismerőképeségük mond ideiglenesen csődöt: „Ekkor megnyílt a szemük s felismerték. De eltűnt a szemük elől.” Lk 24,31. A két utóbbi jelenetben közös vonás, hogy Jézust csak akkor ismerik föl a beszélgetőpartnerei, amikor valami személyeset mond nekik („Maria” Jn 20,16a, lásd ehhez: „Denique post haec verba non mulier, sed iam Maria vocatur (Ioan. XX, 16); aliud est enim commune vulgi nomen, aliud speciale personae Christum sequentis.” AMBROSIUS MEDIOLANENSIS, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, X, 22, PL 15,1845A, vagy pedig: „vocavit ex nomine, in multitudine dulcedinis suae (Psal. XXX, 20), dicens: Maria, agnosce me a quo recognosceris. Novi te ex nomine (Exod. XXXII, 12), scio quae sis, et quid velis: Ecce me, ne plores, ecce me quem quaeris. Quievit illico Mariae moerentis amaritudo, ut sonuit consolatus amici, et Domini dulcedo. Agnovit amicam vocem, sensit solitam suavitatem, qua vocari consueverat, Maria.” HRABANUS MAURUS, *De vita beatae Mariae Magdalenae et Marthae*, XXVI, PL 112,1473B), vagy pedig személyeset tesz („Amikor az asztalhoz ültek, kezébe vette a kenyeret, megáldotta, megtörte s odanyújtotta nekik.” Lk 24,30, lásd ehhez: „Sacramentum esse quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.” AUGUSTINUS HIPONENSIS, *Epistola* CXLIX, 3, PL 33,643). Végül pedig az apostolok sem ismerik föl Jézust a tóparton elsőre: „Amikor megvirradt, Jézus ott állt a parton. De a tanítványok nem ismerték [ἴδισαν] fel, hogy Jézus az.” Jn 21,4. (Amint látjuk, ugyanaz az ige szerepel, mint Mária Magdolna fentebb idézett esetében.) A szeretetteljes megszólítás után („Fiaim” Jn 21,5) először János ismeri föl, hogy Jézus az: „Erre az a tanítvány, akit Jézus kedvelt, így szólt Péterhez: ’Az Űr az!’” Jn 21,7a. A föl-nem-ismerés, azaz a rendkívüli esemény, illetve az arra vonatkozó titoktartás problémája a „prototypische Initiationssequenz”-re vezethető vissza: „Der Initierte muß den Weg vom Initiationsort in das Diesseits wieder zurücklegen. [...] Nicht jeder findet den Ausgang aus dem Labyrinth wieder. [...] Wenn der Initierte zurückkommt, darf er über die Initiation nichts erzählen. [...] Die Eltern erkennen ihn (vermeintlich oder wirklich) nicht.” METZELTIN – THIR, 1998:80.

nére Félix nem találja a választ a kérdésre: „wî'st mir geschên?”⁸² Minden bizonnyal Istennel találkozott ugyanis.

Összefoglalás

A Mönch Felix néven közismert elbeszélésben az elragadtatott szerzetesnek a korban már ismert története nyer új, hangsúlyosan költői kifejezést. Bár a kulcsmotívum változatlan marad, a cselekmény számos elemmel gazdagodik, amelyek végül a mű egészét elevenebbé és hitelesebbé teszik, művészi hatását pedig messze kiterjesztik. Az ábrázolt elragadtatásban ugyanis mindenki részesülhet, ám olyan nehézségekkel is szembesülhet, mint Félix.

Sem Félix, sem az apát, sem pedig a többi szerzetes hosszasan nem ismeri föl, vajon mi állhat az érthetetlen eset mögött. Félix erőfeszítései, hogy jelenbéli sétájának lezárását, azaz a monostorba való visszatérését a múltjával úgy kösse össze, hogy a monostori hétköznapiak részleteit idézi föl, arra irányulnak, hogy múltbéli, belső identitását a jelenben érzékelhető külső identitásával hozza összhangba. Ugyanezen ok miatt látszik ésszerűnek a legrégebben a monostorban élő, valamint a százesztendőös szerzetes bevonása az ügy megoldásába, és éppen ez utóbbi köti össze az identitás kérdését az idő számításának problémájával. Végül az apát a halottak jegyzékének segítségével talál a biztos megoldásra.

Nemcsak a sétája során, hanem és főleg a madárkával folytatott tárgyalása alatt leledzik Félix egy teljesen más szinten. Mivel a séta, illetve az elragadtatás folyamán az idő nem befolyásolhatja, továbbá visszatértekor még az átélt élmény hatása alatt áll, minden saját kezdeményezése az identitásának igazolására és a félreértés tisztázására kudarcot vall. Eleinte ezért kilátástalan a vitája a kapus testvérrel és az apáttal, és később is igencsak nehezen tud érvelni, mert a beszélgetőpartnerek időbeli, de metafizikai referenciái is elképzelhetetlenül különbözőek. Félix ugyanis előbb már lelki-olvasmánya, majd pedig a madárdal révén kiszakadt a földi létből, ami egyrészt a mennyei boldogság elővételezett megtapasztalásához, másrészt a monostorból való átmeneti kivettetéshez vezetett. Mivel a madárka éneke Félix számára olyan perspektívát tár föl, melyet ő eddig csak olvasmányokból és imádságokból ismert, a szó szoros értelmében kifogy a szóból, mégpedig mind a madárral, mind a szerzetesekkel szemben. Beszédkészsége csupán addig terjed, amíg ismert és megélt eseményekről kell beszámolnia, ám amit sétája során megtapasztalt, túlnő az emberi nyelv határain. Nem csupán a szabályok szerint folyó monostori élet, illetve a természet törvé-

⁸² Felix, 221b.

neyei alatt álló külvilág határait lépte át, hanem az ember által elbeszélhető és el nem beszélhető határát is.

Félix talán valamikor megértette, hogy boldog elragadtatásában és nehezkes visszatérésében milyen szerepet játszott az idő. Am, hogy a metafizikai változást fölfogta-e, amely miatt nem ismerték föl, rejtve marad. Hiszen azok, akik, miután Istennel találkoztak, és az említett határt visszafelé is átlépték (mint Mózes a Sinai-hegyen, mint Jézus a sírnál, illetve Emmaus felé), átmenetileg legalábbis, fölismerhetetlenné váltak.

Függelék

FÉLIX TESTVÉR

látomás a tizenharmadik századból

1. Szűz, te becses, édessé	27. jóságos volt mindenkire,
2. tedd szavam, ékessé:	28. bizony, soha, a testéhez:
3. ajkam szóljon nemesen,	29. <i>veniákat</i> szüntelen tett,
4. testvért, kit, ha kegyesen	30. keresztet is magára vett.
5. idézek föl, büntelen	31. Testében csak nélkülözött,
6. legyek, soha hűtelen,	32. a halálra készülődött,
7. Mária, hozzád esdeklek,	33. folyton egyre arra gondolt:
8. szűz vagy, megénekellek,	34. ördögtől, ki mindig fondort
9. születélt királyi módon;	35. fundált, egyre menekülni,
10. nem is lehet soha módom	36. s csak Istenhez esdekelni.
11. másik szűzről szólani,	37. Világ minden dicsősége,
12. hisz' csak te vagy mennyei;	38. mit sem ér az ékessége.
13. ezt érzem most magam is,	39. Mindegyre csak zokogott.
14. mikor, ím', döntöttem is:	40. Isten, persze, mindent látott:
15. mennyek országáról szólok,	41. látta jól a könnyeit:
16. róla szép beszédet mondok,	42. igaz bánat csöppjeit.
17. mely hát itt következik.	43. Éjjel alig szunnyadott,
18. A szürke rendben egyik	44. Istenhez kiáltozott,
19. barát olyan szent volt,	45. mindig csak imádkozott.
20. mindenkor csak olvasott	46. Soha nem botránkozott
21. Istenről, mint mások írták,	47. testvéreim, jóságos volt,
22. őt magát Félixnek hívták.	48. bűnt a bűnnel meg nem torolt,
23. Jób példája, az alázat,	49. mindent szépen, csendben túrt.
24. szívében a mély áhítat	50. <i>Prima</i> után, hogy a bűnt
25. Szűzhez nem is fogatkozott.	51. elkerülje, könyvet hozott,
26. Bűnbánattól fölzokogott,	52. kolostorból eltávozott,

53. könyvét nyitja, máris olvas,
54. lelke szomjas, mint a szarvas.
55. Olybá tűnt a szöveg néki,
56. – igaz eset, igen régi! –
57. mintha volna fenn a mennyben
58. búhaj nélkül, csak örömben,
59. vég nélkül és mindörökre.
60. Szemét emelte az égbe,
61. tárta kezét Istenünknek,
62. szerzőjéhez az örömnék,
63. úgy örvendezett szívében,
64. mintha lenne máris mennyben,
65. nagy örömben, végtelenül.
66. „Boldogságban szüntelenül,
67. uralkodik hatalmasan:
68. ezrek között alkalmasan
69. sem zenghetem dicséretét.
70. Tekintsük hát fényességét,
71. mely nem lobban el, soha.
72. A Szentírás így szól: „Noha
73. emberi szem meg nem látta,
74. szó ugyan meg nem ragadta,
75. emberi fül nem hallotta,
76. sem a szív föl sem foghatta,
77. hozzá senki sem férhetett.”
78. Legott szédülni is kezdett,
79. el is alélt, csendesén.
80. Ekkor Istenünk kegyesen
81. szép madarat röptetett,
82. boldogságot hirdetett,
83. ahogyan majd fenn a mennyben
84. szól az ének, nagy örömben.
85. Úgy dalolt ő, oly csodásan,
86. hogy a barát úgy, csipásan,
87. fölugrott, és könyvét csukta.
88. Örömében nem is tudta,
89. vajon hol van, mily imában?
90. Lelki könyve olvastában
91. nem is hitte, mily örömmel,
92. mily csodásan, mily kellemmel:
93. hófehér madár dalolt.
94. Madárdala szépen hangolt,
95. nem fülsértő, hanem zengett,
96. mint a húros hárfa, pengett,
97. s húzta volna hegedű.
98. Angyal ajkán szólt a mű,
99. öröm járta át a szívét,
100. eltöltötte egész lelkét
101. boldog volt a szent barát.
102. Ismételte csak a hálát:
103. ajkain a hála zengett,
104. fenn a madár csak csicszergett,
105. hív barát fut a nyomában,
106. az meg lombba bújik nyomban.
107. Most a barát oly boldogan,
108. mintha lenne mennyországban,
109. mintha hagyta volna esze
110. egymagában, pedig szíve
111. esküt tenne: a mennyország
112. máris itt van és valóság.
113. A madár repülne tova,
114. a barát szól: „Bárcsak soha
115. el sem szállnál, hiszen dalod
116. csodás, szívem meg is hatod.
117. Ó, madárka, ó, te drága,
118. szívemben most nagy a hála
119. édes dalod hallatán.
120. Élnék bár oly hosszadán,
121. mint Illés élt, egykoron,
122. vagy ha császárként torony,
123. lenne palota lakom:
124. mégis inkább ezt hallgatom,
125. mely dal minden hárfapengést,
126. minden éneket és zengést
127. túlszárnyal és elnémít.
128. Éneked is megszabadít
129. mindenkit, ha nehéz szíve.
130. Hallgattalak, menten szívem
131. úgy érezte, fenn a mennyben
132. repesne ott, nagy örömben.
133. Ám örömöm elpárolgott,
134. amint dalod földön hagyott,
135. így aztán most semmi kétség,

136. elfog a mély keserűség.
 137. Állíthatom becsülettel:
 138. éneked úgy telve kedvvel:
 139. hogy sokkal is többre tartom
 140. bárkiénél, még ha dalom
 141. szebb lenne is más éneknél.
 142. Ember, soha nem cserénél
 143. ezen dallal: jaj, nem csendül
 144. füledbe, már nem is zendül,
 145. jaj, a drága dal soha.”
146. Legott harang kondult tova,
 147. hívogatott *tertiára*.
 148. Félix ébredt bánatára,
 149. aggodásban sóhajtoz’:
 150. visszatért a kapuhoz.
 151. Szaladt is a kapus testvér,
 152. szólott Félix: „Drága testvér,
 153. engedj be a kolostorba!”
 154. „Ugyan ki vagy?” – „Nem orozva
 155. jövök, hisz’ barát vagyok.
 156. Nevem Félix, más barátok
 157. és apátunk jól ismernek.
 158. Fiatalok és a vének
 159. egyaránt testvérnek tudnak,
 160. ki-ki társa másikának.”
 161. „Ide vajon mi szél hozott,
 162. éppen ide, elénk dobott,
 163. nem tudom, hát kérdezem.”
 164. Felelt Félix: „Alig hiszem:
 165. Istenünk a tréfát nézné,
 166. gúnyban akár kedvét lelné,
 167. hidd el, pontosan tudom,
 168. igazságban megbízom.”
 169. A kapus jól megfelelt:
 170. „Három évtized letelt,
 171. amióta kolostorban
 172. szolgállok, sok munkában,
 173. mégsem sejtem, ki lehetsz.”
 174. „Épp a *prima*, csak egy-két perc
 175. telhetett el, és kiléptem
 176. kapunkon, hol megneszeltem,
177. mily örömben szólt egy madár.
 178. Örömben nem volt határ,
 179. ám a madár be is csapott:
 180. bizony, csalfán otthagytott.”
 181. „Mesebeszéd, mit itt fecsegsz,
 182. úgy vélem, csak részeg lehetsz
 183. jó kis bortól, mit ihattál.
 184. Rajnából, ha ennyit innál,
 185. jó sokat, mint tán a borból,
 186. eljöhetnél a kapuból,
 187. s nyitva állna kapuzat:
 188. nem cibálna a huzat.”
 189. „*In nomine Patris!*
 190. Apátunk majd csak bevisz,
 191. látott engem a zsolozsmán:
 192. fölolvastam egy olvasmányt,
 193. zsoltárverset énekeltem.
 194. Miért kéne füllentenem,
 195. akkor milyen ember lennék,
 196. illet bizony sose tennék.
 197. Ismerem a pincemestert,
 198. és a testvért, pénzes embert,
 199. ki kamarás; a *priort* is;
 200. káptalanon, zsolozsmán is
 201. fölolvastam gyakorta.
 202. Nem lehetsz hát bugyuta.”
 203. Így felelt a kapus testvér:
 204. „Amit beszélsz, az már felér
 205. lódítással, ez hallatlan:
 206. úgy sejtem, hogy valójában
 207. nem olvastál kolostorban.
 208. Figyelnék rád, hallgatásban
 209. akár kétszer, nem hinném el,
 210. menj utadra, innen csak el!”
 211. Elszégyellte hát most magát,
 212. éppen ezért szólt a barát:
 213. „Istenem, most higgyél nekem,
 214. ez a testvér pöröl velem,
 215. megtagadja emlékem. —
 216. Becstelen, hogy élményem
 217. ilyen módon lököd félre.
 218. Senkit sem csaltam én lépre,

219. testvért főleg sohasem,
220. meg sem szöktem, sohasem. —
221. Istenem, mi lett velem?
222. Pergettem itt életem,
223. fölcsendült énekszavam,
224. és ha olykor fölolvastam,
225. örvendeztek testvéreim:
226. ellepnek most kételyeim.
227. Még csak nem is lehetetlen...
227a Madár hangja szólt a szívben
227b őszintén és szüntelen,
228. semmi öröm, csak a mennyben
229. férhet hozzá csak hasonló.
230. Szívem mélyére hatoló.
231. Énekét, ha megdicsérném,
232. képtelenség, hogyan tenném,
233. így majomként huhogok,
234. pedig testvér s pap vagyok.
235. Aki dalát meghallotta,
236. éneklését fölfoghatta,
237. ezer hárfá, gondolhatta,
238. hálás öröm ott elfogta,
239. ilyen fenséges nem lehet
240. madár, ki énekelhet.”
241. Szólt akkor a kapus testvér,
242. fejébe is tódult a vér:
243. „Talán elment az eszem,
244. szélllel bélelt idegen?
245. Mondom, bizony kint maradsz,
246. zárt a kapu, kint maraszt.”
247. Könyörgőre fogta Félix,
248. s kérte, hallgassa meg mégis
249. az apát úr, őt kérte:
250. személyesen hadd keresse.
251. Nem engedte meg a kapus,
252. hogy nem ismert, igen gyanús
253. alak rögtön bemehessen,
254. apátjának szólt hevesen,
255. az meg szépen hallgatott.
256. „Uram, olyat nem hallhatott,
257. mit művelt itt egy barát,
258. nem is hordja el magát.
259. Arról beszél nagy biztosan,
260. élt közöttünk, kolostorban,
261. negyven hosszú éven át,
262. – múltba ily hosszán ki lát? –
263. itt remélne maradni.
264. Volt szokása olvasni
265. egykoron a zsolozsmán.”
266. „Az Úr küldte őt talán,
267. tekintsük hát őt akként,
268. mint hogy egymást, testvérként.”
269. Kapuhoz hát elbandukolt
270. testvérevel, ki már itt volt,
271. amikor még senki más,
272. a barátot sem ő, sem más
273. nem látta, nem, sohasem.
274. „Mi is történt, testvérem?”
275. – szólt az apát szelíden.
276. „Ha, mint mondád, úgy van minden,
277. vajon kivel tett az Isten
278. ilyen csodát, mely testvérral,
279. ki kérkedne effélével.”
280. Barátunk hát így felelt:
281. „Föltennem a lelkemet:
282. megesküszöm Szent Mihályra:
283. nem beszélek én hiába,
284. Krisztusnak, a Szűz fiának,
285. kegyelem, hit forrásának,
286. néki mindig jól szolgáltam.
287. Lelkem is volt tisztaságban,
288. nem is kellett féltennem.
289. Nem voltam sem engedetlen,
290. nem is ültem soha tétlen.
291. Ám amikor itt kiléptem,
292. nem gondoltam, nem sejtettem,
293. hogy madár így énekelhet,
294. hát az öröm meglephetett.
295. Szünet nélkül őt követtem,
296. később tanúja lehettem:
297. éhes varjú fölfalta.
298. Buta fejem most megkapta,
299. bölcsen soha el sem mennék,

300. és most nem kint álldogálnék.”
 301. Legott válaszolt az apát:
 302. „Isten küldött bizony, tehát
 303. jöjj velem, én befogadlak!”
 304. Nyomban együtt elballagtak,
 305. kolostorban körülnéztek:
 306. mutatkoztak kinek-kinek,
 307. vének, ifjak örvendeztek,
 308. hálaimát együtt zengtek:
 309. „*Te Deum laudamus!*”
310. Ispotály lesz most a lakmusz,
 311. apát tudja: majd a vénség,
 312. ki ott fekszik, nagy betegség
 313. ellenére száz évével,
 314. válaszolhat is békével.
 315. Apát urunk őt kérdezi,
 316. válaszára most kíváncsi:
 317. „Testvérem, mondd, fölismered,
 318. tudasd, kinek nevezheted
 319. ezt a férfit: testvérünk-e?
 320. Negyven évig itt szolgált-e?
 321. Ezt állítja, nem tudom,
 322. lehet igaz, gondolom.”
 323. Felelt máris az öreg:
 324. „Újonc voltam, még nem beteg,
 325. mikor élt a kolostorban,
 326. ki mindent Istenről, sorban
 327. elolvasott, amit írtak,
 328. kit mások Félixnek hívtak,
 329. s mind ismerték erényét.
 330. Isten irgalmas szemét
 331. mindig rajta tartotta,
 332. imádkozott is gyakorta,
 333. s mindent hüen elvégzett,
 334. mondhatni, hogy fényeskedett,
 335. kristálymódra ragyogott:
 336. barátoknak példa volt.
 337. Szent volt, annyi bizonyos.
 338. *Prima* után, oly talányos,
 339. vajon hová, nem is tudtuk,
 340. merre szaladt, csak fájlaltuk.
341. Mindenki csak szomorkodott,
 342. mást sem csinált, csak borongott,
 343. hogy egy testvér így elveszett,
 344. tán Istenhez érkezhett,
 345. szinte meg is esküdtek.
 346. Ma már nem csüggedhetnek:
 347. visszatért, milyen csoda!
 348. Maradt, mi volt: istenszolga.”
349. Nem nyújtanám most már tovább.
 350. Fölötött egy könyvet inkább
 351. apáturunk, melyben látta,
 352. mindazt, ki, az Úrnak hála,
 353. elmúlt, hosszú esztendőkből
 354. elszenderült, mély békében.
 355. Ebben kezdett hát olvasni,
 356. nem volt nehéz fölismerni:
 357. tényleg távol volt a barát,
 358. száz esztendőt – vagy csak órát?
 359. Eközben ám sem csuklyája,
 360. sem nadrágja, harisnyája,
 361. *cucullája* vagy az inge,
 362. meg sem kopott saruja se.
 363. Hála angyal-madárnak.
364. Vajon mily szavak tudnának
 365. ily örömet földidézni?
 366. Krisztust, akit sok ezernyi
 367. angyal dicsér fenn a mennyben,
 368. kórusban és szüntelen,
 369. csodás daluk egyre hódol,
 370. néki, aki fennen trónol,
 371. hatalmasan, nagy fönségben,
 372. őt csodálja egyetemben
 373. ember és Nap mindörökre.
 374. Őt imádja csak, mindegyre
 375. száz és ezer angyal szava.
 376. Sóhajukban mindig bízza
 377. léphetünk majd, föl, a mennybe,
 378. s angyalokkal örvendezve
 379. mindörökre üdvözlünk,
 380. Szűzanya, hadd könyörögjünk!

IMRE MAJOROSSY

„mennyeek országáról szólok, / róla szép beszédet mondok,“

Notes on the motivic background and first Hungarian translation of Mönch Felix

One day the pious monk, Felix leaves the monastery to take a walk and do spiritual reading. He comes under the influence of the Bible to such an extent that he feels like he was in heaven. Then God sends a bird to him, whose song completes the spiritual adventure. When the bird tries to fly away, the monk desperately wants to hold it back, but the monastery bells begins to ring. At the entrance he is no longer recognized, and because he is an unknown traveller he is not allowed to enter the monastery. Finally, he can talk to the abbot who thinks the foreign monk was God's messenger, but since he does not know him, he asks a hundred-year-old brother to solve the problem. The old brother finally finds the solution: the unknown person is probably the brother who disappeared a hundred years ago without any trace.

At the end of this paper the first Hungarian translation of the Middle High German poem is published.